

bills, that could solve problems concerning manufacturing, renovation and development of weapons and military equipment for the purpose of the state defense order.

Keywords: defense-industrial complex, economic and legal regulation, development, manufacturing and repair of arms and military equipment, the state defense order.

УДК 349.22

ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ТРУДОВИЙ ДОГОВІР» ТА ЙОГО ХАРАКТЕРНИХ ОЗНАК В УМОВАХ РОЗВИТКУ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

*Ф. А. Цесарський, кандидат юридичних наук, доцент
Національний університет «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

Визначено поняття «трудовий договір» та наведено ознаки, які характеризують його як центральний інститут трудового права в умовах ринкових відносин на ринку праці.

Ключові слова: трудове право, трудовий договір, юридична форма, ринкова економіка.

Постановка проблеми. Важко назвати ще якесь питання в трудовому праві, яке б привертало настільки значну увагу юристів і одержало таке широке висвітлення в науково-практичній літературі, ніж трудовий договір. Це в першу чергу зумовлено тим фактом, що всього в Україні на умовах трудового договору зайнято і підпадає під дію законодавства про працю 20 млн осіб віком від 15 до 70 років, з них 11,3 млн — у галузях економіки, в тому числі 3,4 млн — у промисловості [10]. При цьому, як слушно зазначає В. Лазор, концепція трудового договору в нових ринкових відносинах — це складова частина національної моделі регулювання праці в умовах ринкової економіки [6, с. 5].

Відповідно само визначення поняття «трудовий договір» вимагає осмислення з точки зору сучасних тенденцій розвитку соціальних відносин на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науці трудового права неодноразово визначалося поняття «трудовий договір», зокрема до дефініції цього поняття зверталось багато вчених [2; 6; 11; 13; 14; 17]. Разом із тим сучасні ринкові умови розвитку Української держави вимагають нового осмислення поняття «трудовий договір».

Формулювання цілей. Метою статті є визначення поняття «трудовий договір» з точки зору його місця в регулюванні правовідносин на сучасному ринку праці та характерних ознак, притаманних сучасному трудовому договору.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи проблему юридичного змісту сучасного трудового договору, слід зазначити, що безпосередній процес праці з юридичної точки зору являє собою безпосередній ланцюг (систему) угод. Так, укладення трудового договору забезпечує працівникові конкретне робоче місце, роботу з певної професії (спеціальності), кваліфікації або посади; заробіток, умови праці. Зміна істотних умов праці (час, режим роботи, розмір оплати праці), одноразове заохочення працівника тощо також з правової точки зору є угодою, тобто трудовою угодою. Такого роду осмислення процесу праці дозволяє ставити і вирішувати питання вдосконалення його окремих елементів, хоча нині наука трудового права тільки викладає зміст норми права, що регулює ці відносини в трудовій сфері, але не в змозі пояснити ті закономірності, під впливом яких розвивається правове регулювання цієї групи суспільних відносин. І це зрозуміло, оскільки юристи-трудовики не роблять спроб осмислити ті закономірності економічного життя, без усвідомлення яких не можна уявити місце і роль трудового договору в структурі трудового права, правозастосовній практиці. На наш же погляд, аби керувати процесом регулювання договірних відносин на ринку праці, необхідно побачити їх «вбудованими» у більш загальне (родове) поняття, спробувати поширити на часткові характеристики загального і на цьому тлі виділити специфічне, особливе. Поки що юристам-трудовикам це завдання вирішувати не доводилося, оскільки вони не визначилися із загальними, категоріальними поняттями, зокрема недостатньо вивчено та осмислено родове поняття «трудовий договір», хоча його визначення має велике теоретичне і практичне значення, тому що таким чином встановлюється межа в регульованих суспільних відносинах на ринку праці і визначається сфера застосування норм трудового права до цих відносин [4, с. 34].

Розпочинаючи розгляд цього питання, зазначимо, що у загальноюридичному аспекті договори є суттєвою складовою частиною сучасної цивілізації та культури як сфери індивідуального самовираження особистості і творчості. Вони проникають у всі сфери відносин у людському суспільстві [1, с. 309].

В. Соловійов вважає, що «договір є мотором ефективних вільних господарських зв'язків», а також «інструментом вільного самовизначення громадянина» [14, с. 91].

К. Гусов зазначає, що словосполучення «трудовий договір» має багатопланове значення, тобто вживається у різних значеннях в законодавстві та практиці, а також у правознавстві. І цю особливість не можна не враховувати під час обґрунтування поняття трудового договору. На думку К. Гусова, тру-

довий договір, по-перше, є найважливішим інститутом трудового права, посідає центральне місце в його системі і актах кодифікаційного значення — кодексах законів про працю.

По-друге, трудовий договір являє собою важливу гарантію права на працю, вибір виду зайнятості і вільне розпорядження здібностями особи у сфері трудової діяльності.

По-третє, трудовий договір виступає як своєрідним юридичним містком — зв'язком між правовідносинами працевлаштування і трудовими правовідносинами. Його укладення означає припинення правовідносин працевлаштування, оскільки мета працевлаштування досягнута.

По-четверте, словосполучення «трудовий договір» вживається в юридичній науці і практиці як передумова, необхідна для застосування до працівника трудового законодавства.

По-п'яте, трудовий договір виступає в ролі головної юридичної підстави виникнення трудових правовідносин, трудових прав і обов'язків. І як такий трудовий договір може виступати як єдиний юридичний факт або у поєднанні з будь-якими іншими юридичними фактами: актом обрання, актом призначення тощо [3, с. 20–24].

Разом з тим при всій повазі до авторитету К. Гусова з цього переліку особливостей трудового договору не зовсім зрозуміло, в чому конкретно виявляється багатопланове значення словосполучення «трудовий договір». Важко погодитися і з тим, що укладання трудового договору означає припинення правовідносин працевлаштування, оскільки мета працевлаштування досягнута, бо, наприклад, включення до тексту трудового договору посилань на випробувальний строк ставить під сумнів досягнення мети працевлаштування.

Більш ґрунтовно багатозначність терміна «трудовий договір» описують С. Маврин та Є. Хохлов: «Трудовий договір є: а) інститут трудового права та трудового законодавства; б) юридичний факт, що породжує трудові правовідносини; в) джерело суб'єктивного трудового права і, нарешті, г) юридична модель трудових відносин» [18, с. 261].

Зі свого боку вважаємо, що в сучасній науці трудового права доцільно позбутися багатозначності в тлумаченні змісту словосполучення «трудовий договір», використовувати цей термін виключно для характеристики юридичного факту виникнення договірних зобов'язань, який породжує суспільно-правові відносини на ринку праці. Тлумачення суміжних понять доцільно виводити із такого розуміння змісту трудового договору.

Відповідно трудовий договір ми визначаємо як інститут трудового права і його джерело, юридичну модель трудових відносин, яка може існувати внаслідок виникнення юридичних фактів, що породжують договірні зобов'язання та суспільно-правові відносини між суб'єктами договору на ринку праці.

При цьому, як зазначає О. Сгібнєва, трудовий договір є необхідною підставою виникнення трудових правовідносин, він може бути або самостійним правоутворюючим фактом, необхідним для виникнення трудових правовідносин, або обов'язковим елементом їх складного юридичного змісту. У другому випадку для встановлення трудових правовідносин крім укладення працівником і роботодавцем трудового договору, потрібні ще обрання (призначення) на посаду, обрання за конкурсом на заміщення відповідної посади, призначення на посаду тощо [12, с. 10].

Разом з тим усі науковці сходяться на тому, що як інститут трудового права трудовий договір у ринковій економіці посідає центральне місце в цій галузі права, поряд із тим, як вважає М. Міщук, правове і народногосподарське значення трудового договору полягає у тому, що він є: 1) головною правовою формою залучення працівників до сфери праці, розподілу, закріплення та раціонального використання трудових ресурсів України; 2) важливою передумовою виникнення для його сторін трудових прав і обов'язків, передбачених іншими інститутами трудового права (робочого часу, часу відпочинку, оплати праці тощо); 3) підставою включення працівника в трудовий колектив і правовою формою включення працівника в суспільну кооперацію праці; 4) виконує й охоронну роль, тобто охороняє працівника від шкідливих умов праці, його честь і гідність у трудовій діяльності [9, с. 8].

Зі свого боку додамо, що соціально-політична сутність трудового договору в ринковій економіці виявляється в тому, що шляхом його укладення громадяни реалізують право на працю, яке відповідно до ст. 43 Конституції України визнається за кожною людиною і являє собою можливість заробляти на життя працею, яку людина обирає або на яку погоджується [5].

Саме трудовий договір надає всім цим інститутам смислове навантаження і змістовну наповненість, оскільки тільки за наявності трудового договору та у його межах виникають його сторони — працівник і роботодавець, об'єднані трудовим договором.

Звертаючись до проблеми визначення предмета трудового договору, зазначимо, що у науковій літературі висловлювалася думка, згідно з якою нині предметом трудового договору є «робоча сила конкретної людини». «Робоча сила» визначається як сукупність фізичних і духовних здібностей людини. Хоча робоча сила і є товаром — вона невід'ємна від особистості людини, тому не переходить у власність покупця, а передається йому в тимчасове користування. Таким чином, з економічної точки зору трудовий договір — це договір купівлі-продажу робочої сили, а за юридичною природою — договір про наймання праці [19, с. 8].

З таким тлумаченням предмета трудового договору важко погодитися, оскільки роботодавець приймає працівника для виконання ним конкретної трудової функції на спеціально заздалегідь зазначених умовах відповідно

з його професією, спеціальністю, кваліфікацією та ін., отже, предметом трудового договору є сама жива праця працівника в загальному процесі виробництва як вияв його працездатності, в той час як «робоча сила» — «сукупність фізичних і духовних властивостей людини» — становить зміст його загальної професійної або спеціальної працездатності, будучи за змістом передумовою до виконання роботи певного роду і реалізуючись у конкретній трудовій діяльності людини.

Так само, на нашу думку, предметом трудового договору є і підпорядкування працівника внутрішньому трудовому розпорядку підприємства. Це означає, що працівники, які уклали трудовий договір, зобов'язані дотримуватися встановленого режиму робочого часу, виконувати норми виробітку (норми праці), не порушувати технологію виробництва тощо. Отож, встановлення відносин керівництва і підпорядкування в процесі праці — характерна риса трудового договору.

Водночас трудові договори не є сталою чи «стандартизованою» юридичною конструкцією, відповідно виникає проблема їх класифікації.

Про важливість дослідження класифікації трудових договорів свідчить той факт, що практично у першій значній теоретичній праці з трудового договору її автор Л. Таль присвятив цьому питанню розділ під назвою «Основні типи договорів про працю» [15]. Проте він не стільки проаналізував види трудових договорів у сучасному розумінні, скільки обґрунтував необхідність існування інших, відмінних від договору купівлі-продажу, договорів у сфері праці, цілком слушно виходячи з актуальності проблеми на той час. Тому засновником сучасного підходу до визначення видів трудових договорів, на наш погляд, слід вважати Ф. Левіант, у чиїх роботах доведено необхідність диференціації трудових договорів, виділено головні критерії їх поділу: народногосподарське значення, характер трудового зв'язку, ініціативу укладення [7, с. 66–68].

Традиційний підхід до висвітлення класифікації трудових договорів про водиться за різними критеріями або ознаками, серед яких: зміст, форма, строк, порядок укладення [11, с. 223]; строк дії, характер і кількість виконуваних трудових функцій, порядок виникнення трудових правовідносин тощо [17, с. 185].

Поширеною є класифікація за сферами трудової діяльності, суб'єктним складом та характеристиками сторін трудового договору. Так, К. Гусов пропонує взяти за критерій класифікації індивідуальних договорів про працю такі ознаки, як особливості укладення та змісту трудового договору, відповідно до чого поділяти трудові договори на договори про трудову діяльність працівника та договори про навчально-трудова діяльність працівника [3, с. 33]. У кожній з цих груп договорів можливе проведення їх подальшої класифікації за іншими критеріями: суб'єктним складом, цільовим призначенням тощо. Такий підхід є сталим при висвітленні питання про види трудових договорів як серед науковців, так і у багатьох законодавчих актах.

Іноді в літературі з трудового права або взагалі не наводиться класифікація трудових договорів [13; 2], або захоплення класифікацією призводить до того, що трудові договори тільки на невизначений строк налічують десять різновидів [16, с. 79–81]. Проте наведення у цьому переліку видів трудового договору (наприклад, за сумісництвом, для надомної роботи і позаштатного працівника) без єдиного критерію класифікації суперечить правилам формальної логіки.

Підсумовуючи аналіз традиційних підходів до цієї проблеми, найбільш вдалою класифікацію індивідуальних трудових договорів у сучасних ринкових умовах розвитку ринку праці, на нашу думку, є їх розподіл: за формою реалізації трудових прав — на індивідуальні і колективні; за ставленням до трудового договору — на основні (трудові договори) та похідні (інші угоди про працю); за строками — на угоди, що встановлюються на невизначений строк, та строкові; за категоріями працівників і роботодавців (сферами трудової діяльності) — на трудові договори з педагогічними, медичними працівниками тощо; за ступенем обов'язковості укладення для хоча б однієї зі сторін — на вільні і обов'язкові [8, с. 672].

Висновки. Проведений аналіз дає змогу визначити трудовий договір як ідеальну юридичну форму, що не встановлює умов конкретного трудового правовідношення, оскільки ефект регулювання суспільних виробничих відносин виявляється в практичному характері правових форм, в яких трудові договори реально функціонують. Такий підхід є обґрунтованим і з того погляду, що доктринальна класифікація договорів про працю виступає основою для подальшого вдосконалення трудового законодавства, імплементації в нього нових положень, здійснення легальної видової класифікації договорів про працю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брагинский М. И. Договорное право. Книга первая: Общие положения. — 2 изд., испр. / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. — М. : Дело, 1999. — 848 с.
2. Болотіна Н. Б. Трудове право України / Н. Б. Болотіна. — К. : Вікар, 2003. — 725 с.
3. Гусов К. Н. Договоры о труде в трудовом праве при формировании рыночной экономики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / К. Н. Гусов. — М., 1993. — 277 с.
4. Желтов О. Б. Трудовой договор в условиях многоукладной экономики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / О. Б. Желтов. — М., 1996. — 165 с.
5. Конституція України // Відом. Верхов. Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
6. Лазор В. В. Юридичні і соціальні аспекти сутності трудового договору в сучасних умовах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / В. В. Лазор. — Х., 2001. — 22 с.

7. Левиант Ф. М. Виды трудового договора / Ф. М. Левиант. — М. : Юрид. лит., 1966. — 190 с.
8. Лушникова М. В. Очерки теории трудового права / А. М. Лушников, М. В. Лушникова. — СПб. : Нева, 2006. — 712 с.
9. Міщук М. О. Реформування трудового законодавства в частині укладення трудового договору : автореф. дис. ... канд. наук: 12.00.05 / М. О. Міщук. — Х., 2008. — 22 с.
10. Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан дотримання конституційних гарантій трудових прав громадян» // Відом. Верхов. Ради України. — 2009. — № 28. — Ст. 370.
11. Прокопенко В. І. Трудове право України : підручник / В. І. Прокопенко; видання 3-тє, переробл. та доповн. — Х. : Консул, 2002. — 528 с.
12. Сгибнева О. В. Изменение трудового договора : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / О. В. Сгибнева — М., 2006. — 211 с.
13. Советское трудовое право / под общ. ред. А. И. Процевского. — К., Гол. изд-во издат. объедин. «Вища школа», 1981. — 360 с.
14. Соловьев В. С. Предварительные замечания о праве вообще / В. С. Соловьев // Власть и право / А. В. Поляков, И. Ю. Козлихин. — Л. : Издат. Дом С.-Петербург. гос. ун-та, 1990. — 319 с.
15. Таль Л. С. Трудовой договор: Цивилистическое исследование / Л. С. Таль ; Ярославль: Типогр. Губерн. Правления, 1913. — Ч. 1. — 422 с.
16. Толкунова В. Н. Трудовое право : конспект лекций / В. Н. Толкунова. — М. : ООО «ТК Велби», 2003. — 320 с.
17. Трудове право України : акад. курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, З. Я. Козак та ін. ; за ред. П. Д. Пилипенка. — К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2006. — 544 с.
18. Трудовое право России : учебник / под ред. С. П. Маврина, Е. Б. Хохлова. — М. : Юристъ, 2003. — 560 с.
19. Трудовой договор / В. М. Пустозерова. — М. : ПРИОР, 1995. — 126 с.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СОДЕРЖАНИЯ ПОНЯТИЯ ТРУДОВОЙ ДОГОВОР И ЕГО ХАРАКТЕРНЫХ ПРИЗНАКОВ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ

Цесарский Ф. А.

Определено понятие «трудовой договор» и приведены признаки, которые характеризуют его как центральный институт трудового права в условиях рыночных отношений на рынке труда.

Ключевые слова: трудовое право, трудовой договор, юридическая форма, рыночная экономика.

DETERMINATION OF MAINTENANCE OF CONCEPT «LABOUR CONTRACT» AND HIM CHARACTERISTIC SIGNS IN THE CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF MARKET ECONOMY

Tsesarsky F. A.

In the article determination of concept «labour contract» is given and resulted him characteristic signs which characterize him as central institutt of labour law in the conditions of market relations at the market of labour.

Keywords: labor law, labour contract, legislative form, market economy.

УДК: 346.543

ПРІОРИТЕТНІ ЧИННИКИ НОРМАТИВНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*О. В. Шевердіна, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

Розглянуто актуальні проблеми правового забезпечення державного регулювання у сфері інвестиційної діяльності в Україні на сучасному етапі. Досліджено напрями розвитку та шляхи вдосконалення чинного інвестиційного законодавства в аспекті державного регулювання та формування інвестиційної політики України.

Ключові слова: державне регулювання, інвестиційна політика, інвестиційна діяльність, захист інвестицій.

Постановка проблеми. Інвестиційне законодавство відіграє важливу роль у вирішенні питань модернізації економіки України. У даному випадку особливістю інвестиційного законодавства є те, що воно включає норми приватного, публічного та міжнародного права. На сучасному етапі розвитку господарсько-правових відносин в Україні залучення та ефективно використання інвестицій є важливим пріоритетним напрямом економічної політики держави серед визначених у ст. 10 ГК України. Проведення комплексного дослідження державного регулювання, його способів, форм і механізмів та проблем правового забезпечення є базовим не тільки для визначення інвестиційної політики в цілому, а й для створення сприятливих стабільних